

EEN KNEEDBARE HELD MET VELE GEZICHTEN

Koning Artur in meervoud van Jozef Janssens

Koning Artur is al zeker duizend jaar een populaire verhaalfiguur – bij vlagen, want ook hier speelt mode een rol. Eigenlijk gaat het bij elke heropleving van Arturomanie om een nieuwe Artur die naar de eisen van de tijd wordt gemodelleerd: hetzelfde personage, maar in een ander verhaal en daardoor ook met een totaal ander karakter. Op die manier is Artur wezenlijk anders dan de helden uit *The Lord of the Rings* of *Harry Potter*, die stevig zijn gebonden aan wat Tolkien respectievelijk Rowling van hen heeft gemaakt. Overeenkomsten zijn er echter ook, zoals Jozef Janssens in zijn boek *Koning Artur in meervoud* laat zien: de mythisch/magische context waarin de verhalen zich afspelen en het steeds terugkerende motief van het goede dat het kwaad overwint. Al hapert Artur daar wel: in middeleeuwse heiligenlevens figureert hij vaak als slechterik.

Jozef Janssens, emeritus hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Brussel en specialist in de middeleeuwse letterkunde, publiceerde vaker over Artur en biedt met zijn recentste boek een mooie introductie op het complexe vakgebied van de Arturistiek. Hij opent *Koning Artur in meervoud* met zijn eigen fascinatie en met een breed overzicht van de vormen waarin Artur nu voortleeft: in newagekringen, films, stripverhalen, romans en inderdaad in afgeleiden als Tolkiens epos en de wereld van Harry Potter. Artur was ook geruime tijd niet in de mode. In het laatste hoofdstuk laat Janssens zien hoe de Romantiek daar verandering in bracht. Voor Wagner heeft hij weinig aandacht – het onderwerp is te breed om alles te behandelen – maar hij bespreekt wel de duistere belangstelling die de nazi's en anderen opbrachten voor met name de graalverhalen. Op die manier is het boek inhoudelijk mooi rond.

In de tussenliggende hoofdstukken gaat het eerst over de “historische” Artur en vervolgens vooral over de middeleeuwse verhalen over de helden van de ronde tafel. Hard bewijs voor een historische Artur is er niet, maar er zijn aanwijzingen en

Bij elke heropleving van Arturomanie gaat het om een nieuwe Artur die naar de eisen van de tijd wordt gemodelleerd

Janssens accepteert een kern van waarheid. Die historische held was geen koning, maar een Britse legerleider die er in de tijd van de volksverhuizingen in slaagde de opmars van de Angelsaksen enige tijd tot staan te brengen. De bronnen leren ons niet meer dan dat dit alles ooit lijkt te zijn gebeurd. De held kreeg – wellicht pas later – de naam Artur opgeplakt en werd een icoon van het Britse (Welse en Cornische) verzet tegen de Angelsaksische (Engelse) overheersing en hij bleef ook in Bretagne een bekend personage. Een belangrijk onderdeel van de traditie is dat Artur leeft en zal terugkeren (dan wel zal worden herboren) om de indringers van het eiland af te jagen en de Britse hegemonie te herstellen.

“Brits” is in dit alles de naam van de bevolking van Groot-Brittannië ten tijde van de Romeinse overheersing. Deze mensen spraken een Keltische taal die we Brits of Brits-Keltisch noemen en waaruit het Wels, Cornisch en Bretons zich hebben ontwikkeld. In de volksverhuizingstijd vielen Germaanse groepen van over de Noordzee het eiland binnen. Deze groepen worden meestal samengevat onder de naam Angelsaksen (Angelen en Saksen), de voorouders van de Engelsen. Britten en Angelsaksen werden geen vrienden, en hun nazaten zijn dat in veel opzichten tot op heden nog altijd niet. Dat verhalen over Artur in de twaalfde eeuw met hun bij uitstek Britse achtergrond de overstap maakten naar de Angelsaksische – toen vooral Anglo-Normandische – wereld is bijzonder en had grote invloed op het karakter van de verhalen en hun personages.¹

Vanaf de twaalfde eeuw veroveren verhalen over Artur in een razend tempo de rest van Europa. Dat gaat gepaard met enkele belangrijke aanpassingen. Artur wordt een koning die weliswaar centraal, maar behoorlijk passief in alle verhalen figureert, en hij sterft. Dat laatste is van belang, want het haalt de angel uit de Britse profetieën over zijn terugkeer. Janssens schetst deze ontwikkeling en richt zich vervolgens vrijwel geheel op de Oudfranse en Middelnederlandse verhaaltraditie, waarbij hij fraaie en doeltreffende samenvattingen geeft van de voornaamste verhalen die werden geschreven door onder meer Chrétien de Troyes, Wolfram von Eschenbach, Jacob van Maerlant en Lodewijk van Velthem. Hopelijk inspireren die lezers om ook de originele teksten ter hand te nemen (er bestaan goede vertalingen). De Franse traditie is belangrijk omdat van daaruit talloze andere volkstaalauteurs in Europa werden geïnspireerd, tot in het Hebreeuws toe (al was dat niet echt een volkstaal).² De Nederlandse traditie is van belang omdat daarin ook originele teksten zijn overgeleverd en er in ons taalgebied duidelijk veel belangstelling voor deze verhalen bestond. Misschien was de Arturstof hier al erg vroeg bekend, mogelijk zelfs nog voordat de grote uittocht van Artur buiten zijn Britse context begon.

Janssens wijdt een aparte paragraaf aan het gegeven dat namen van helden uit Arturverhalen al vanaf 1100 voorkomen als persoonsnamen in Vlaanderen en Brabant, maar ook in West-Frankrijk. Die namen worden vaak gezien als bewijs dat Arturverhalen in deze gebieden al zo populair waren dat kinderen naar deze helden werden vernoemd. Daarbij wordt uit het oog verloren dat deze namen (met uitzondering van Lancelot, die voor 1300 in Vlaanderen ook maar één keer voorkomt) in het Wels gewone persoonsnamen waren, of in elk geval als zodanig gangbare parallellen hadden. En – zo laat Janssens dan weer wel goed zien – er bestonden precies in die periode rechtstreekse contacten tussen Vlaanderen en Wales. In die contacten ontstonden allerlei relaties, ook familierelaties, en is een uitwisseling van namen dus uitstekend denkbaar zonder dat daar een Arturverhaal aan te pas komt.³ Deze middeleeuwse contacten tussen Vlaanderen en Wales vormen momenteel onderwerp van een onderzoeksproject aan de Universiteit Gent. Wellicht opent dat nieuwe perspectieven.

Dat deze nuance verloren gaat, komt deels doordat Arturisten, en ook Janssens, geen heldere definitie lijken te hebben van de begrippen Brits en Brits-

Keltisch. De inheems-Britse Arturtraditie is uitgesproken anti-Engels en anti-Normandisch en daarmee zwaar politiek beladen.⁴ Dat speelde nog altijd een rol toen de Welse Harri Tudor in 1485 als Henry VII op de Engelse troon kwam. De steun die hij in Wales genoot, was in hoge mate ingegeven door de hoop dat hij de nieuwe Artur zou zijn. Dat zijn kleindochter Elizabeth I de idee van een *British Empire* naar voren bracht, was geen loze propaganda, maar het hervatten van de traditie dat een Welse (en dus Britse) vorst ooit weer over het hele eiland zou heersen. Uiteraard paste daarbij een hernieuwde belangstelling voor “koning” Artur. Voor de bevolking van Wales en Cornwall bleef het bij een mooie droom, maar het is jammer dat Arturisten deze historische elementen onvoldoende op waarde schatten.

Dat Jozef Janssens geen keltoloog is, kan niemand hem kwalijk nemen. Dat de blik op de Britse wortels van Artur daarmee tekortschiet is jammer, maar in het vakgebied veeleer gemeengoed. Met deze kanttekening blijft dit boek een uitstekende introductie op het fenomeen Artur en op de schat aan verhalen over de tafelridders. Het boek is schitterend geïllustreerd en laat – anders dan de ondertitel suggereert – gelukkig de mythe intact.

LAURAN TOORIANS

JOZEF JANSSENS, *Koning Artur in meervoud. De mythe ontrafeld*, Davidsfonds / Amsterdam University Press, Antwerpen / Amsterdam, 2017, 256 p.

NOTEN

- 1 Meer hierover in mijn artikel ‘Arthur in de vroegmiddeleeuwse traditie in Wales’, met vertalingen van de oudste Arturteksten uit Wales. Online: <http://fleursdumal.nl/mag/lauran-toorians-arthur-in-wales>
- 2 Zie voor het Hebreeuwse verhaal: CURT LEVIANT, *King Artus. A Hebrew Arthurian Romance of 1279* (Assen 1969). Janssens noemt dit verhaal niet
- 3 Janssens verwijst naar mijn artikel ‘Nogmaals “Walewein van Melle” en de Vlaams-Keltische contacten’, maar niet naar mijn andere publicaties over deze relaties die daar in de noten worden vermeld. Online: <http://fleursdumal.nl/mag/category/fictionandnonfiction/celtic-literature>
- 4 Zie bijvoorbeeld mijn artikel: ‘Een rode draak en ander ongedierte in middeleeuws Wales’. Online: <http://fleursdumal.nl/mag/category/fictionandnonfiction/celtic-literature>

Nicolaes de Bruyn, *Koning Arthur*, gravure gedrukt van twee platen, eerste helft van de zeventiende eeuw, 293 mm × 208 mm collectie Rijksmuseum, Amsterdam